

صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

معاونت سیاسی

اداره پژوهش‌های سیاسی

نشست پژوهشی :

بررسی وضعیت و حفاظت از تالاب‌های کشور

فرآورده‌های خبری و تولیدات پژوهشی در بخش‌های زیر قابل دسترس است:

- وب سایت خبرگزاری صدا و سیما (سرویس پژوهش) <http://www.iribnews.ir>

پژوهشگر: علی قنبری شیرسوار

- ❖ ارزش اکولوژیک تالابها ۱۰ برابر جنگلها و ۲۰۰ برابر زمینهای زراعی است.
- ❖ کارکرد تالابها شامل موارد متعددی است، نظیر ذخیره آب، تنظیم گازها در فرایند فتوسنتزی، تولید غذا برای موجودات، تولید مواد خام، ساماندهی پسماندها، و خدمات تفرجگاهی و ...
- ❖ تغییر اقلیم، دخالت انسان و مدیریت نادرست منابع آبی برخی دلایلی است که کارشناسان آنها را علت خشک شدن تالابها می دانند.
- ❖ امروز ۱۶۹ کشور جهان عضو کنوانسیون بین المللی رامسر هستند و ۲۱۸۶ تالاب به وسعت ۲۰۰ میلیون هکتار را پوشش می دهد.
- ❖ امسال مراسم روز جهانی تالابها در روز شنبه (۱۳ بهمن) با شعار « ما در مواجهه با تغییر اقلیم ناتوان نیستیم »، در شهرستان بندر خمیر استان هرمزگان برگزار می شود.
- ❖ بیش از ۲۸۰ تالاب در ایران شناخته شده که از این تعداد ۹۴ تالاب جزو تالابهای مهم کشور است و ۲۴ تالاب در کنوانسیون رامسر به ثبت رسیده است.
- ❖ بیش از هزار تالاب در ایران داریم و وسعت این تالابها در حدود ۳ میلیون هکتار است که یک و نیم میلیون هکتار از آنها در کنوانسیون رامسر ثبت شده و از اهمیت بین المللی برخوردارند.
- ❖ از سال ۲۰۰۵ تا امروز برای ۱۸ تالاب عمده در کشور برنامه های مدیریت را تدوین کرده ایم و دریاچه ارومیه، تالاب شادگان و پریشان جزو اولین پایلوتها بوده است.
- ❖ در قالب برنامه مدیریت جامع تالابها موضوع همکاری های بین بخشی با هدف حفاظت پایدار، بهره برداری خردمندانه از خدمات اکوسیستم و همچنین تسهیم عادلانه منافع میان ذینفعان مورد توجه ویژه قرار می گیرد.

□ مقدمه و طرح مسئله

تالابها، به منزله محل رشد نباتات بومی، زیستگاه گونه های خاص حیوانات از جمله آبزیان و پرندگان آبی و به دلیل پتانسیل های اقتصادی، فرهنگی، علمی و تفریحی - گردشگری، میراث باارزشی هستند و حفاظت و حراست از آنها اهمیت ویژه ای دارد. وجود تالابها، علاوه بر فرآیندهای اکولوژیکی هر منطقه، برای ادامه حیات مجموعه موجودات گیاهی و جانوری، که به آن وابسته اند، و همچنین برای حمایت از فعالیت های انسانی ضروری است.

کارکرد تالابها شامل موارد متعددی است، نظیر ذخیره آب، تنظیم گازها در فرایند فتوسنتزی، تولید غذا برای موجودات، تولید مواد خام، ساماندهی پسماندها، و خدمات تفرجگاهی، امکان گردش و تفرج در محیط های طبیعی از جمله خدمات بی شماری است که محیط زیست در اختیار انسان گذاشته است.

به واسطه محدودیت خدمات منابع زیست محیطی و نقش مهم این خدمات در رفتارهای اجتماعی، روان-شناختی و ادامه حیات انسان، محاسبه ارزش اقتصادی آنها، با هدف بهره برداری بهینه اقتصادی، حفظ و نگهداری چنین خدمات و منابعی برای نسل های آینده و نیل به توسعه پایدار ضروری به نظر می رسد.

در همین راستا، گروه اقتصاد پژوهش خبری در ادامه سلسله نشست‌های کارشناسی خود به بررسی تالاب‌ها، کارکرد و اهمیت تالاب‌ها، برنامه جامع مدیریت تالاب‌ها، طرح حفاظت از تالاب‌ها و مسائل و مشکلات تالاب‌های ایران در مورخ ۹۷/۱۱/۸ با حضور آقای مهندس ابوالفضل آبشت، مدیر طرح حفاظت از تالاب‌های ایران اختصاص داده است.

□ تعریف تالاب‌ها

در حال حاضر بیش از ۵۰ تعریف برای تالاب‌ها داریم، تالاب‌ها در واقع آبگیرهای طبیعی و یا مصنوعی هستند که می‌توانند دائمی و فصلی باشند و به لحاظ آب، شور، شیرین یا نیمه شور باشند و یا اینکه آب می‌تواند در تالاب‌ها ساکن یا جاری باشد. اینها مجموعه تالاب‌های درون خشکی و تالاب‌هایی مصنوعی هستند که معمولا آب بندها و استخرهای آبیاری و همین‌طور دریاچه‌های پشت سد را شامل می‌شوند.

تالاب‌های ساحلی و دریایی هم داریم در این تالاب‌ها در حالتی که بیشترین حد جزر را داریم تا جایی که ارتفاع آب کمتر از شش متر باشد، جزو مناطق تالابی به حساب می‌آوریم.

تالاب‌ها اکوسیستم‌های بینابینی هستند یعنی اکوسیستم‌هایی که هم آبی و هم خشکی هستند به خاطر عمق کمی که وجود دارد و این خاصیت و شرایط خاص تالاب‌ها باعث می‌شود که ما تنوع زیستی بسیار غنی را در تالاب‌ها داشته باشیم. تالاب‌ها، حوضه‌های آبریز با ارزشی هستند که از لحاظ مورد توجه قرار گرفتن زیاد خوش شانس نبودند.

□ کارکرد و اهمیت تالاب‌ها

کارکردهای زیادی برای آنها در طبیعت تعریف شده است اما مردم بدون توجه به اینکه تالاب‌ها دارای توانی برای بهره‌برداری هستند (توان اکولوژیک) بدون ملاحظه از آنها بهره‌کشی کردند و امروز کار به جایی رسیده که بیشتر تالاب‌ها در حال نابودی هستند.

تغییر اقلیم، دخالت انسان و مدیریت نادرست منابع آبی برخی دلایلی است که کارشناسان آنها را علت خشک شدن تالاب‌ها می‌دانند و سازمان محیط زیست به عنوان دستگاه متولی در کشور، برای متوقف کردن این روند در حال اجرای برنامه جامع مدیریت برای تعدادی از تالاب‌های مهم کشور است.

شاید تا چند سال پیش تالاب و کارکرد آن از نظر عامه مردم اهمیتی نداشت اما امروزه با فرهنگ‌سازی و اطلاع-رسانی، این تفکر تغییر کرده و مردم خود به صورت داوطلبانه به کمک تالاب‌ها می‌شتابند.

در دوره‌های انسان اقدام به خشک کردن تالاب‌ها کرد تا آن را به زمین زراعی خود اضافه کند اما غافل از اینکه با دست خود در حال نابودی زمین زراعی خویش است زیرا تالاب‌ها نقش تنظیم کننده آبهای زیر زمینی را دارند و موجب ایجاد تعادل در این منابع می‌شوند.

البته این طرز تفکر و روند نابودی تالاب‌ها فقط مختص کشورهای در حال توسعه نبود بلکه کشورهای صنعتی و توسعه یافته نیز با خشک کردن تالاب‌ها در صدد افزایش اراضی کشاورزی خود بودند بنابراین در این مورد تفاوتی میان کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه وجود ندارد این در حالی است که **ارزش اکولوژیک تالاب‌ها**

۱۰ برابر جنگل‌ها و ۲۰۰ برابر زمین‌های زراعی است. انسان‌ها به مرور دریافتند که این حوضه‌های آبی هیچ جایگزینی ندارند از این رو نابودی آنها مساوی با نابودی طبیعت و بخش زیادی از محیط زیست است.

□ کنوانسیون رامسر و روز جهانی تالاب‌ها

کنوانسیون مربوط به تالاب‌های مهم بین‌المللی، به ویژه تالاب‌های زیستگاه پرندگان آبی معروف به کنوانسیون رامسر پیمانی بین‌المللی برای حفاظت از تالاب‌ها و حیوانات و گیاهان وابسته به آنها (به ویژه پرندگان آبی) است که در سال ۱۹۷۱ میلادی در شهر رامسر به تصویب رسید. در ابتدا این معاهده به امضای نمایندگان ۱۸ کشور شرکت‌کننده رسید، اما امروزه ۱۶۹ کشور جهان عضو این پیمان هستند. این پیمان با تلاش اسکندر فیروز رئیس وقت سازمان محیط زیست ایران تهیه شد.

کنوانسیون جهانی هم‌اکنون ۲۱۸۶ تالاب به وسعت ۲۰۰ میلیون هکتار را پوشش می‌دهد. بریتانیا با ۱۷۰ تالاب بیشترین تعداد و کانادا با ۱۴۰ هزار کیلومتر مربع بیشترین وسعت از تالاب‌های خود را تحت پوشش این معاهده درآورده‌اند.

معاونت ساسی

۲ فوریه ۱۹۷۱-۱۳ بهمن ۱۳۴۹ روز تصویب این کنوانسیون به نام روز جهانی تالاب‌ها نام‌گذاری شده‌است.

کنوانسیون رامسر در سال ۱۹۷۵ جنبه قانونی یافت. این معاهده کشورهای عضو را ملزم به تعیین و حفظ تالاب‌های با اهمیت بین‌المللی و تشویق به استفاده خردمندانه از آنها می‌نماید. این کنوانسیون بر حفاظت و بهره‌برداری معقول از تالاب‌ها به خصوص در جهت فراهم ساختن زیستگاهی برای پرندگان آبی تأکید می‌کند. طی گذشت سال‌ها، کنوانسیون گستره نگرش خود را چنان افزایش داده که تمام ابعاد حفاظت و بهره‌برداری معقول و پایدار از تالاب‌ها را در بر می‌گیرد و تالاب‌ها را در زمره اکوسیستم‌هایی می‌داند که در حفاظت از تنوع زیستی و رفاه جامعه بشری اهمیت فوق‌العاده‌ای دارند. همزمان با بزرگداشت این روز در جهان، ایران نیز به طور رسمی و با حضور دست‌اندرکاران ملی، بین‌المللی و محلی فعال در حوزه‌ی تالاب‌ها، در شهرهای مختلف تالابی برنامه‌هایی را برگزار می‌کند.

امسال مراسم روز جهانی تالاب‌ها در روز شنبه (۱۳ بهمن) با شعار «ما در مواجهه با تغییر اقلیم ناتوان نیستیم»، در شهرستان بندر خمیر استان هرمزگان برگزار می‌شود. طی این مراسم قهرمانان تالابی و محیط بان نمونه تالابی طبق روال هر سال معرفی و از آنان تقدیر می‌شوند.

□ تعداد و وسعت تالاب‌ها در ایران

بیش از ۲۸۰ تالاب در ایران شناخته شده که از این تعداد ۹۴ تالاب جزو تالاب‌های مهم کشور است و ۲۴ تالاب در کنوانسیون رامسر به ثبت رسیده است، بر اساس مفاد کنوانسیون رامسر باید هر کشور عضو حداقل یک تالاب

برای ثبت معرفی می‌کرد که در زمان امضای کنوانسیون رامسر ایران ۱۸ تالاب معرفی کرد و اکنون به ۲۴ تالاب رسیده که در این کنوانسیون ثبت شده است.

از این ۲۴ تالاب برخی یک مجموعه تالابی را شامل می‌شوند اما در قالب یک تالاب ثبت شده‌اند مانند مجموعه تالاب‌های آلاگل، آجی گل و آماگل که به عنوان یک تالاب به ثبت رسیده‌اند، بنابراین با این حساب حدود ۳۵ تالاب در کنوانسیون رامسر ثبت شده است.

از ۴۲ نوع تالابی که در جهان وجود دارد ۴۱ نوع آن در ایران قرار دارد که مسائل مختلفی از جمله تغییر اقلیم و افزایش جمعیت این حوضه‌های آبی را تهدید می‌کند.

چند سال بعد از کنوانسیون رامسر، فهرست سرخ مونترو شکل گرفت، تالاب‌هایی که در خطر خشک شدن قرار دارند در این فهرست ثبت می‌شوند که اکنون ۶ تالاب ایران از جمله انزلی، هامون، نیریز و کمجان، شورگل، یادگارلو و درگه سنگی در این فهرست به ثبت رسیده است.

حدوداً بیش از هزار تالاب در ایران داریم و وسعت این تالاب‌ها در حدود ۳ میلیون هکتار است که یک و نیم میلیون هکتار از آنها در کنوانسیون رامسر ثبت شده و از اهمیت بین‌المللی برخوردارند.

□ طرح حفاظت از تالاب‌های ایران

این پروژه در همکاری بین دولت ایران (سازمان حفاظت محیط‌زیست ایران)، صندوق تسهیلات محیط زیست جهانی (GEF) و برنامه توسعه ملل متحد (UNDP) از سال ۲۰۰۵ شروع و با هدف کاهش یا حذف دائمی تهدیدات و به طور کلی پایداری و بقاء اکوسیستم‌های تالابی ایران فعالیت خود را در تالاب‌های منتخب و با اهمیت به عنوان سایت‌های نمونه اجرایی کرده است و تلاش می‌کند تا تجربیات بدست آمده را در قالب معرفی رویکرد زیست بومی و استقرار یک سیستم مدیریتی جدید و فراهم کردن ساز و کارهایی قانونی برای اجرایی شدن آن به سایر تالاب‌های کشور گسترش دهد. تا امروز برای ۱۸ تالاب عمده در کشور برنامه‌های مدیریت را تدوین کرده‌ایم و دریاچه ارومیه، تالاب شادگان و پریشان جزو اولین پایلوت‌ها بوده است.

از زمان آغاز به کار طرح حفاظت از تالاب‌های ایران، این طرح تلاش کرده که علل ریشه‌ای تخریب تالاب‌های ایران را با بکارگیری رویکرد اکوسیستمی کنوانسیون تنوع زیستی در سه سطح زیر بررسی و رفع کند:

در سطح محلی (سایت‌ها): با توانمندسازی جوامع محلی و با ظرفیت‌سازی سایر دست‌اندرکاران برای مدیریت و رفع تهدیدات تالاب

در سطح حوضه آبریز: به وسیله تعامل با ذینفعان استانی در مدیریت یکپارچه تالاب‌ها برای مقابله با تهدیدات بیرونی و افزایش آگاهی عمومی

در سطح ملی: با ظرفیت‌سازی در سازمان حفاظت از محیط زیست برای مدیریت یکپارچه مناطق حفاظت شده تالابی و با تسری اقدامات حفاظتی تالاب‌ها به سایر وزارتخانه‌ها و دست‌اندرکاران ملی

فعالیت‌های این طرح نمونه‌ای از تلاش‌های صورت گرفته در راستای ارتقای مدیریت حوضه آبریز تالاب‌ها در کشور ایران به شمار می‌رود که بر استقرار رویکرد زیست بومی در سطوح ملی و محلی، فضای مناسب برای مشارکت ذینفعان و تدوین و اجرای برنامه‌های مدیریت جامع برای تالاب‌های مهم کشور تمرکز نموده است. الزم به ذکر است که در قالب برنامه مدیریت جامع تالاب‌ها موضوع همکاری‌های بین بخشی با هدف حفاظت پایدار، بهره‌برداری خردمندانه از خدمات اکوسیستم و همچنین تسهیم عادلانه منافع میان ذینفعان مورد توجه ویژه قرار می‌گیرد.

نتایج اجرای چند پایلوت کشاورزی پایدار توسط طرح حفاظت از تالاب‌های ایران و با همکاری وزارت جهاد کشاورزی در مناطق مختلف ایران از جمله یکی از روستاهای اطراف دریاچه ارومیه نشان داد که پتانسیل بالایی برای کاهش مصرف آب و نهاده‌های شیمیایی با شرط حفظ درآمد کشاورز وجود دارد. به منظور توسعه این دستاوردها و با هدف مشارکت مردم در حفاظت و احیای تالاب‌ها، پروژه "همکاری در احیای دریاچه ارومیه از طریق مشارکت جوامع محلی در استقرار کشاورزی پایدار و حفاظت از تنوع زیستی" در سال ۱۳۹۳ با حمایت مالی دولت ژاپن به عنوان یک فعالیت جدید به طرح حفاظت از تالاب‌های ایران اضافه شد. دستاوردهای موفق و ماهیت زمانبر بودن پروژه‌های توسعه‌ای، منجر به تمدید این همکاری برای چهار سال متوالی دیگر گردید. تخصیص منابع بین المللی در کنار بکارگیری زیرساخت‌ها و منابع دولتی و غیردولتی باعث شکل‌گیری یک جریان اجتماعی در سطوح ملی و محلی برای احیای دریاچه ارومیه گردید.

❖ مأموریت طرح حفاظت از تالاب‌های ایران

- ✓ شناسایی، پایلوت و بومی سازی تجارب موفق بین المللی
- ✓ تدوین و اجرای برنامه‌های مدیریت جامع تالاب‌های کشور با رویکرد "زیست بومی"
- ✓ به اشتراک گذاری دانش و تجارب موفق طرح در سطوح مختلف محلی، ملی و بین المللی

❖ دستاوردهای طرح حفاظت از تالاب‌های ایران

- ۱) تدوین برنامه‌های مدیریت جامع برای ۱۸ تالاب کشور
- ۲) معرفی و نهادینه سازی روش‌های مشارکتی و جامع نگرى مبتنی بر رویکرد اکوسیستمی
- ۳) الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیاء تالاب‌ها در قالب معرفی کشاورزی پایدار
- ۴) حمایت از معیشت و زندگی جوامع محلی حاشیه تالاب‌ها با معرفی الگوی معیشت جایگزین
- ۵) افزایش آگاهی عمومی نسبت به ارزش‌ها و کارکردهای تالاب‌ها و نیاز به حفاظت از آنها
- ۶) آموزش و ظرفیت سازی بیش از ۵۰۰ نفر از پرسنل سازمان حفاظت محیط زیست
- ۷) جذب و مدیریت بیش از ۶/۵ میلیون دلار سرمایه از منابع بین المللی
- ۸) پشتیبانی فنی از رایحه لایه قانون حفاظت، احیا و مدیریت تالاب‌های کشور به مجلس شورای اسلامی و تصویب آن

مسائل و مشکلات تالابها در ایران

خشکسالی‌های پی‌پی و تشدید
محدودیت‌های آبی

محدودیت آب، رقابت بین کاربری‌های
مختلف و مدیریت بخشی

تخلیه فاضلاب‌های شهری،
صنعتی و کشاورزی بدون
تصفیه مناسب

تغییر کاربری اراضی در
سطح حوضه آبریز و حاشیه
تالابها

توسعه ناپایدار در حوضه‌های
آبریز تالابی

□ کلام آخر

در خصوص ماهیت مشکلات و تهدیدات اکوسیستم‌های تالابی باید اذعان داشت که واقع شدن تالابها در خط القعر حوضه‌های آبخیز باعث شده که هرگونه عملکرد مثبت یا منفی اثر خود را روی تالابها بگذارد. به همین دلیل معروف است که می‌گویند: "تالابها آئینه تمام‌نمای عملکرد ما در حوضه‌های آبخیز هستند".

تنوع فعالیت‌های انسانی در حوضه‌های آبخیز به قدری زیاد و از نظر تاثیر گذاری پیچیده است که شاید نتوان با شفافیت سهم هر کدام را در سرنوشت تالاب مشخص ساخت. این فعالیت‌ها هم در بخش دولتی و هم در بخش غیردولتی جریان دارد و علاوه بر وابسته بودن به برنامه‌های توسعه دولت، به سایر عوامل نظیر مناسبات اجتماعی، وضعیت اقتصادی مردم، ویژگی‌های فرهنگی و حتی سیاسی بستگی دارد.

بررسی‌ها نشان می‌دهند که بسیاری از تالابها در اثر عدم وجود شاخص‌های مدیریتی، مدیریت غیرکارا، بهره‌برداری نامعقول، تغییر کاربری و تبدیل زمین‌های تالابی، سدسازی، شکار و صید غیرقانونی و صدور مجوزهای قانونی شکار بیش از حد توان تحمل، کم آبی و خشکسالی، اجرای طرح‌های عمرانی، وارد کردن گونه‌های گیاهی و جانوری غیربومی، احداث و توسعه مزارع تکثیر و پرورش آبزیان، احداث بزرگراه‌ها، اکتشافات نفت در تالاب‌های ساحلی و استفاده بی‌رویه از آب آنها از بین می‌روند یا رو به نابودی‌اند.

یافتن راهکار و حل معضلات و مشکلات تالابها نیاز به اطلاعات علمی به روز و نگرش جدید در مدیریت (مدیریت اکوسیستمی نه مدیریت عنصری و بسته)، شیوه حفاظت جدید و استفاده از شاخص‌ها و معیارهای مدیریتی دارد تا این زیست بوم‌های شکننده ولی با ارزش اقتصادی و اجتماعی، علمی و تفریحی از ورطه نابودی نجات یابند.